

פרק ז (המשך) - נבואות ה"הוי"

ר' דוד סבתו

בשיעור הקודם עסקנו במשל הכרם, השארנו כמה שאלות פתוחות שצריך עוד לענות אליהם, שאלה ראשונה היא למה ישעיה צריך להשתמש במשל כזה, המוכר לאנשים מעולם החול, למה צריך את שיר הכרם הזה, מה הוא משרת במהלך הנבואה?

אפשרות פשוטה היא לומר שתפקיד המשל הוא למשוך את הקהל, אנשים לא רוצים לשמוע תוכחות, משל מושך את האנשים. אבל אולי אפשר לומר שיש כאן מטרה נוספת - אפשר לקרוא למשל הזה משל שיפוטי, הכוונה היא משל שמעורר את האדם לשפוט את עצמו. דוגמא מובהקת לכך היא משל "כבשת הרש", הנביא רוצה שהנאשם יחרוץ את גורלו בעצמו. הדרך לכך היא על ידי המשל, כך שהאדם לא יבין שמדובר בו, אולם לאחר חשיפת הנמשל האדם יגלה בעצם שהוא הפליל את עצמו.

אפשר להוסיף וללכת עוד צעד אחד. ישנם שני סוגים של משלים, יש משלים שהקשר שלהם לנמשל הוא כללי ואינו מקושר לפרטים במשל - הפרטים הם לתפארת המליצה ולהעצמת התחושה והמעורבות של השומע במשל. אבל ישנו סוג נוסף שבו המשל הוא מקביל בכל פרטיו לנמשל, דבר זה נקרא - אלגוריה.

ניתן לקרוא את משל הכרם בשתי צורות, יתכן שכל הפירוט הוא רק כדי לעורר את השפיטה של השומעים, אולם נדמה שגם מי שיבין ככה את המשל יודה בפרט אחד שהוא מכיוון. הנושא של המגדל מזכיר לנו בפירוש את סמל הגאווה ומקשר אותנו ישירות למגדל בבל, אולם כאן יש בעיה משום שבונה המגדל הוא הקב"ה. לכן חז"ל דורשים את המגדל הזה כסמל לבית המקדש, ואולי יש כאן רמז גם לתחילת ספר ישעיה שמדבר על הר בית ה' לעומת גאוותם של בני האדם. אלו שתי הנקודות שנדבר עליהם בהקשר של משל הכרם.

נתחיל עכשיו לעסוק בנבואות ה"הוי". כאמור, ננסה לברר האם הם קשורים למשל הכרם או שהם עומדים בפני עצמם. הקריאה הוי היא המושכת את תשומת הלב באופן מידי, היא מופיעה עוד כמה פעמים בישיעה. הקריאה הזו מחלקת את הנבואה לשישה חלקים של "הוי" וחלק נוסף של התוצאה של כל המתואר - "לכן" פסקה זו מחולקת גם היא לשניים, בסופה מפסוק כו יש תיאור מפורט של האויב.

נעבור קריאה קריאה וננסה להבין כל אחת מהן.

שתי הקריאות הראשונות בנויות מחטא ועונש.

"הוי מגיעי בית בבית שדה ושדה יקריבו עד אפס מקום". לא ברור מה הבעיה במה שקורה כאן, מה הבעיה להצמיד שני בתים? נראה שצריך להבין דבר זה על פי המשך הפסוק - "והושבתם לבדכם בקרב הארץ" - ישנו נסיון בעקבות ההיצמדות הזו, בערמה, להפוך את שני הבתים והשדות לשדה אחת, לשבת לבד. מתוארת כאן כנראה ההשתלטות של העשירים על העניים.

בולט מאוד אצל כל הנביאים הנושא של הפערים בחברה, והשליטה של החזקים בה על החלשים. הדבר מזכיר מיד את סיפור אחאב שלמרות שהוא מלך עשיר הוא מעוניין באותה חלקת אדמה של נבוט, ומכיוון שהוא לא מקבל אותה הוא מסיג אותה בעקיפין, בערמה.

התגובה היא חורבן, חורבן של בתים שיהפכו לשמה, זה מקביל ל"בית בבית". העונש השני הוא עונש ליבול המקביל ל"שדה בשדה". מידה כנגד מידה, אתם רציתם כמה שיותר והעונש הוא שלא יהיה כמעט כלום. יתכן גם שהבעיה ביבול תגרוור את שממון הבתים, אנו מכירים תופעה כזו מימי קדם שבעיה כלכלית, בצורת וכו' גורמת לעזיבת מקום המגורים.

נעבור ל"הוי" השני. יש כאן תיאור מלא לעג על האנשים שרודפים אחרי השכר והיין, הביטוי ידליקים הוא דו משמעי - "דלקת אחרי" לשון רדיפה, וכן הוא מתאר את הבערה שהיין מעורר בתוך האדם. אולי משעמות נוספת, הדלקה כדבר מעיר, המעירה את הלילה שבו רודפי השכר נשארים ערים. נוספת לכל התיאור הזה ביקורת לא רק על מה שהאנשים עושים אלא על מה שהם לא עושים, הם לא שמים לב - "פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו".¹

נתמקד עכשיו בעונש, מה הקשר בין העונש לחטא. ראשית - חוסר הדעת הוא המצב של השיכור, כמו כן הצמא והרעב מקבילים לצמא ולרעב התאוותני שהוביל את האנשים להליכה הבלתי פוסקת אל המשתאות. העונש הבא הוא פחות מובן, מהי אותה פעירת פה של האדמה - לבל' חוק, דבר המזכיר את עונשם של קורח ועדתו, נראה שגם זה מקביל לפעירת הפה של הגרגרות.

אלא שיש כאן דבר נוסף בפסוקים טו-טז. נדלג קודם לפסוק יז שהוא קשה להבנה, מתואר שם כנראה שכל הארץ תיהפך למקום רעיה שאין בו שדות, שהרי את הצאן לא רעו במקום מיושב, הצאן של הגרים שיבואו בחרבות של הבתים וירעו שם את צאנם.

אולם מה מקומם של פסוקים טו-טז? לכאורה הם לא קשורים, אולם יש כאן המשך של הקו המדבר על הגאווה של ההנהגה, והמחשת ההשפלה וההנמכה של עד מתחת לאדמה, כמו האדמה הבולעת. בפסוק טז יש הדהוד של משל הכרם באמצעות האזכור של המשפט והצדקה שראינו שם לראשונה.

ההוי הבא מתאר את החטא כעגלה הנמשכת על ידי חבל, האיש סוחר את החטאים, דימוי של חטא כמשא המוכר לנו כבר - גדול עונוי מנשוא. אולם מה הוא אותו חבל הקושר את האדם לחטא? הקישור הוא השוא והשקר, שאילולא כן האדם לא היה משקיע בנשיאת העול הזה של החטא.

השקר עצמו מתפרש בנבואה בפסוק יט - האנשים מבקשים לראות את הנבואות באופן מידי. בשלב זה כבר אין עונש. כמו כן לגבי שאר ה'הויים' הבאים, ישנו דבר נוסף, הפסוקים עכשיו לא עוסקים בחטא ספציפי, דומה שהם יורדים לשורש הדברים ומתארים את מה שגורם לאותם חטאים שדיברנו עליהם קודם, השקר, השוא.

כך גם בהוי הבא, המתאר את החטא כהיפוך של המציאות האמיתית, יש בפסוק כ' שלושה צמדים, הראשון הוא ה"נמשל" טוב ורע, ואחר כך משל, אור וחושך, מר מתוק, החוטאים הופכים

¹ הערה מעניינת היא שהפסוק כאן מונה ארבעה כלי נגינה שמופיעים כרביעיה בעוד מקום אחד במקרא, והוא בתיאור של הנביאים בשמואל, שם כמובן המצב הוא בדיוק הפוך, הנגינה היא כדי לשים לב אל ה', להתנבא וכאן התפקיד הוא בדיוק הפוך, להשכיח את פעל ה', הדבר ההפוך לגמרי מהנבואה.

את המציאות הטבעית, הברורה, הופכים את סדריה. נעיר שיש כאן פניה לחושים, חוש הראיה והטעם. המוסר עצמו לפי זה גם כן מוצג כ"חוש", "חוש מוסרי" שאפשר לרמות אותו, אולם הוא קיים באדם.

ההוי הבא חוזר לנושא של השכר והיין, יש כאן גם כן לעג - הגיבורים הם אלה שטובים ביין ובשכר. המשך ההוי חוזר למה שדיברנו לגבי ה"שורש", אותה הפיכה של האמת, של המציאות המשפטית, בגלל השוחד, השוחד כאן מוקבל ליין הגורם לאיבוד שיקול הדעת המוסרי, הטבעי והפשוט.

כאן צריך לחזור לקשר בין הנבואה כאן למשל הכרם, ראינו כמה נקודות חיצוניות שקושרות את שתי הנבואות, היין, המשפט והצדקה. אולם האם ישנו גם קשר פנימי? היין מקבל בנבואות ההוי תפקדי מרכזי, מה תפקידו של היין במשל הכרם? היין הוא הפרי הטוב, מטרת הכרם. התוצר של הכרם - עם ישראל, שהוא אמור להיות היין - הוא המשפט והצדקה. ואילו בנבואה הבאה היין הוא הגורם של העוול המוסרי, של הבלבול.

היין מצד אחד הוא דבר מאוד מובחר, מסמל איזשהי פסגה, אלא שהיין יכול גם להתעות, שמים מר למתוק, הענבים הם הסמל של המתיקות אלא שהם גם יכולים להיות "אשכולות מרורות". ההשקעה של הקב"ה בעם ישראל יכולה ללכת לשני כיוונים, לתוצר החיובי המתוק, דיברנו על שמחת הנביאים. ניתן לראות בפסוקים אלה הרחבה של הנמשל, התיאור הנרחב של הצעקה והמשפח, הפער בין האנשים ההוללים לאנשים קשי היום. במקום לשתות את התוצר החיובי של היין, אנו פונים אל הקלקול הגדול שלו. אולי הדברים נרמזים גם בעונש של השדות שלא מניבים פרי.

נגיד דבר נוסף, העונשים פה, בניגוד למה שנראה בהמשך הפרק, הם תוצאה טבעית, הפערים בחברה בסופו של דבר ממוטטים גם את החברה הגבוהה, הבלבול פושה בחברה, והגלות, הכישלון של המדינה נובע מהפגם המוסרי שבה - "גלה עמי מבלי דעת".